

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه جهت دریافت درجه دکتری در رشته حقوق بین الملل عمومی

عنوان رساله:

نظام حقوقی بین المللی تحقیقات علمی دریایی

استاد راهنما:

دکتر همایون حبیبی

اساتید مشاور:

دکتر داود هرمیداس باوند

دکتر سید قاسم زمانی

نگارنده:

سید ضیاء الدین مدنی

شهریورماه ۱۳۹۰

به نام خداوند بخشنده مهربان

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
۱) تبیین مسئله.....	۲
۲) پرسش اصلی پژوهش (و پرسش های فرعی).....	۸
۳) فرضیه پژوهش.....	۸
۴) بررسی منابع.....	۹
۵) شناسایی متغیرهای دخیل در بحث.....	۱۳
۶) نقطه تمرکز.....	۱۴
۷) سازمان دهی پژوهش.....	۱۵
۸) روش پژوهش.....	۱۷

فصل نخست: نظام حقوقی بین‌المللی تحقیقات علمی دریایی تا پیش از

کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۱۹

بخش اول: طرح بحث..... ۲۰

بخش دوم: تاریخچه تحقیقات علمی دریایی..... ۳۰

گفتار اول: تاریخچه تحقیقات علمی دریایی پیش از جنگ جهانی دوم..... ۳۲

گفتار دوم: تاریخچه تحقیقات علمی دریایی پس از جنگ جهانی دوم..... ۳۴

بند اول: کنوانسیون‌های ژنو و تحقیقات علمی دریایی..... ۳۶

بند دوم: نقش کمیته موقت بستر دریا در تحقیقات علمی دریایی..... ۴۴

بند سوم: کنفرانس سوم ملل متحد حقوق دریاها..... ۴۷

بخش سوم: تعریف تحقیقات علمی دریایی..... ۵۱

گفتار اول: مصادیق تحقیقات علمی دریایی..... ۵۳

بند اول: زیست‌شناسی..... ۵۳

بند دوم: شیمی..... ۵۵

بند سوم: فیزیک..... ۵۵

بند چهارم: زمین‌شناسی و ژئوفیزیک..... ۵۵

بند پنجم: هواشناسی و اقلیم‌شناسی..... ۵۶

بند ششم: نقشه‌برداری دریایی..... ۵۶

بند هفتم: اقیانوس‌شناسی..... ۵۷

گفتار دوم: ویژگی‌های علوم دریایی..... ۵۷

گفتار سوم: اهمیت تحقیقات علمی دریایی..... ۵۸

بخش چهارم: شکل‌گیری حقوق عرفی راجع به تحقیقات علمی دریایی از قرن پانزدهم تا قرن

نوزدهم..... ۶۱

گفتار اول: اصول حقوق بین‌الملل عرفی راجع به تحقیقات اقیانوسی در خلال قرون پانزدهم تا نوزدهم

میلادی..... ۶۴

- گفتار دوم: عملکرد دولت‌ها ۶۸
- بخش پنجم: مفاهیم و دیدگاه‌های موجود در زمینه تحقیقات علمی دریایی ۷۴
- گفتار اول: افزایش دانش به مثابه یک «تهدید» ۷۵
- گفتار دوم: تغییر رویکرد ۷۹
- گفتار سوم: تفکیک به مثابه چاره کار ۸۲
- گفتار چهارم: آثار زیست محیطی تحقیقات علمی دریایی ۸۶
- بخش ششم: مفهوم‌شناسی و چارچوب‌شناسی تحقیقات علمی دریایی ۹۱
- گفتار اول: تفکیک میان «تحقیقات علمی دریایی» و «تحقیقات علمی» ۹۴
- گفتار دوم: تفکیک میان «تحقیقات علمی دریایی» و «تحقیقات آب‌شناسی» ۹۹
- گفتار سوم: تفکیک میان «تحقیقات علمی دریایی» و «اقیانوس‌شناسی عملیاتی» ۱۰۲
- گفتار چهارم: تفکیک میان تحقیقات در دریا ۱۰۴
- گفتار پنجم: تفکیک میان «تحقیقات علمی دریایی» و «تحقیقات اکتشافی» ۱۰۵
- بند اول: تفکیک بر مبنای قصد ۱۰۶
- بند دوم: اصطلاح «اکتشاف» ۱۰۷
- بند سوم: اصطلاح «منابع» ۱۱۴
- گفتار ششم: تفکیک میان تحقیقات «نظامی» و «غیر نظامی» ۱۱۵
- بند اول: طرح مسئله نظامی بودن فعالیت‌های تحقیقاتی در جریان کنفرانس سوم حقوق دریاها ۱۱۷
- بند دوم: تفکیک میان «اهداف صلح‌آمیز» و تحقیقات نظامی ۱۱۸
- بند سوم: دلایل اصلی مخالفان تفکیک میان تحقیقات نظامی با سایر تحقیقات ۱۲۰
- گفتار هفتم: تفکیک میان «باستان‌شناسی دریایی» و «تحقیقات علمی دریایی» ۱۲۲
- بند اول: باستان‌شناسی دریایی در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها ۱۲۳
- بند دوم: وضعیت و کیفیت اعمال صلاحیت نسبت به باستان‌شناسی دریایی ۱۲۴
- بند سوم: تفکیک میان باستان‌شناسی دریایی و تحقیقات علمی دریایی ۱۲۶
- گفتار هشتم: آثار مترتب بر این مفهوم‌شناسی و چارچوب‌شناسی بر نواحی تحقیقات علمی دریایی ۱۲۸
- گفتار نهم: آستانه لازم برای تحقق تحقیقات علمی دریایی ۱۳۰
- گفتار دهم: جمع‌بندی ۱۳۳

فصل دوم: نظام حقوقی بین‌المللی تحقیقات علمی دریایی پس از کنوانسیون

۱۳۶.....	۱۹۸۲ حقوق دریاها.....
۱۳۷.....	مقدمه.....
۱۴۳.....	بخش اول: رژیم تحقیقات علمی دریایی کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و پیامدهای آن بر علوم دریایی.....
۱۵۰.....	بخش دوم: سامانه طبقه‌بندی کنترل دولت‌ها در مناطق گوناگون دریایی و نظام تحقیقات علمی دریایی.....
۱۵۲.....	گفتار اول: حاکمیت و صلاحیت.....
۱۵۳.....	گفتار دوم: حاکمیت به‌عنوان یک مفهوم در حقوق بین‌الملل.....
۱۵۷.....	گفتار سوم: حاکمیت و صلاحیت در حقوق دریاها.....
۱۵۷.....	بند اول: حاکمیت: نظاهر خارجی دولت.....
۱۶۰.....	بند دوم: صلاحیت: اعمال اقتدار دولت.....
۱۶۰.....	الف) مبدأ صلاحیت.....
۱۶۲.....	ب) اصول صلاحیت.....
۱۶۳.....	بند سوم: صلاحیت، متضمن اختیار قانون‌گذاری و اجرای قانون.....
۱۶۴.....	الف) صلاحیت قانون‌گذاری.....
۱۶۵.....	یک) تنظیم آیین رضایت‌دهی.....
۱۷۲.....	دو) صدور گواهی تأییدیه.....
۱۷۶.....	ب) صلاحیت اجرای قانون.....
۱۷۶.....	یک) صلاحیت اجرای قانون در حقوق بین‌الملل دریاها.....
۱۷۹.....	دو) صلاحیت اجرای قانون در تحقیقات علمی دریایی.....
۱۸۴.....	گفتار چهارم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌ها در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....
۱۸۵.....	بند اول: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌ها در دریای سرزمینی.....
۱۸۶.....	الف) عبور بی‌ضرر.....
۱۸۶.....	یک) مقوله عبور و تحقیقات علمی دریایی.....
۱۹۰.....	دو) مقوله عبور و اقیانوس‌شناسی عملیاتی.....
۱۹۲.....	سه) حق عبور بی‌ضرر در آب‌های داخلی.....

- ب) عبور ترانزیت یا عبور از مسیرهای دریای مجمع‌الجزایری..... ۱۹۳
- بند دوم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌های متصدی تحقیقات علمی دریایی در دریای سرزمینی..... ۱۹۶
- بند سوم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌های متصدی تحقیقات علمی دریایی در منطقه مجاور..... ۲۰۱
- بند چهارم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌های متصدی تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی..... ۲۰۲
- بند پنجم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به کشتی‌های متصدی تحقیقات علمی دریایی در دریای آزاد..... ۲۰۶
- گفتار پنجم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به تأسیسات در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۲۰۶
- بند اول: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به تأسیسات تحقیقاتی علمی دریایی در دریای سرزمینی و آب‌های داخلی..... ۲۰۷
- بند دوم: صلاحیت دولت ساحلی نسبت به تأسیسات تحقیقاتی علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی..... ۲۰۸
- گفتار ششم: وضعیت دولت‌های محصور در خشکی و محروم جغرافیایی در تحقیقات علمی دریایی..... ۲۱۴
- بخش سوم: شمول جغرافیایی نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی..... ۲۱۶
- گفتار اول: شمول جغرافیایی کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها: کلیات..... ۲۱۷
- گفتار دوم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در آب‌های داخلی..... ۲۲۲
- گفتار سوم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در دریای سرزمینی..... ۲۲۲
- بند اول: عوامل «غیربی‌ضررکننده» عبور در تحقیقات علمی دریایی..... ۲۲۷
- گفتار چهارم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در منطقه مجاور..... ۲۳۲
- گفتار پنجم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی..... ۲۳۳
- گفتار ششم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در فلات قاره..... ۲۴۳
- گفتار هفتم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در دریای آزاد..... ۲۵۰
- گفتار هشتم: نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در منطقه..... ۲۵۳
- بند اول: نقش مقام بین‌المللی اعماق در چارچوب نظام حقوقی تحقیقات علمی دریایی در منطقه..... ۲۵۷

بخش چهارم: شرایط مقرر در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها برای انجام فعالیت‌های تحقیقاتی.....۲۶۴

گفتار اول: شرکت دادن محققان و نمایندگان دولت ساحلی در سفر تحقیقاتی.....۲۶۵

گفتار دوم: تعهد به انتشار و عرضه داده‌ها.....۲۷۰

گفتار سوم: تعهد به عدم ایجاد تداخل با فعالیت‌های دولت ساحلی.....۲۷۳

گفتار چهارم: کنترل پایبندی در جریان عملیات تحقیقاتی.....۲۷۴

بخش پنجم: تحقیقات علمی دریایی و مقوله حفاظت از محیط زیست در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....۲۸۴

گفتار اول: محورهای اصلی ارتباط میان تحقیقات علمی دریایی و مقوله حفاظت از محیط زیست در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....۲۸۵

بند اول: فقدان رابطه سلسله مراتبی.....۲۸۶

بند دوم: فقدان یک الگوی واحد حفاظت از محیط زیست.....۲۸۸

بند سوم: تکلیف به رعایت حقوق سایر دولت‌ها.....۲۸۹

گفتار دوم: اثرات زیان‌بار احتمالی فعالیت‌های تحقیقاتی علمی دریایی بر پیکره محیط زیست.....۲۹۱

بند اول: فعالیت‌هایی تحقیقاتی با اثرات زیان‌بار «فیزیکی» بر محیط زیست.....۲۹۲

بند دوم: فعالیت‌هایی تحقیقاتی با اثرات زیان‌بار «صوتی» بر محیط زیست.....۲۹۳

بند سوم: فعالیت‌هایی تحقیقاتی با اثرات زیان‌بار «شیمیایی» بر محیط زیست.....۲۹۳

بند چهارم: فعالیت‌های تحقیقاتی «خطرناک» برای محیط زیست.....۲۹۴

بند پنجم: «حوادث» دریایی زیان‌بار برای محیط زیست.....۲۹۴

بخش ششم: روش‌های حل و فصل اختلافات ناشی از تحقیقات علمی دریایی در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....۲۹۷

گفتار اول: ماهیت و چیستی اختلاف مربوط به تحقیقات علمی دریایی.....۲۹۸

گفتار دوم: حل و فصل اختلاف بر طبق بخش پانزدهم کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....۳۰۲

گفتار سوم: کاربرد ماده ۲۹۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها.....۳۰۵

گفتار چهارم: رسیدگی قضایی در خصوص ماده ۲۴۶.....۳۰۷

- بند اول: بند ۳ ماده ۲۴۶ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۰۷
- بند دوم: بند ۵ ماده ۲۴۶ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۰۹
- گفتار پنجم: اختلافاتی که بخش سیزدهم ترتیبی برای آن‌ها نیاندیشیده است..... ۳۱۲
- بند اول: اختلافات حادث در چارچوب بخش سیزدهم کنوانسیون که در آن یک طرف اختلاف سازمان بین‌المللی..... ۳۱۲
- بند دوم: آزادی سریع کشتی‌های تحقیقاتی علمی..... ۳۱۳
- بند سوم: دستور موقت..... ۳۱۳
- گفتار ششم: رویه قضایی موجود در زمینه تحقیقات علمی دریایی..... ۳۱۴
- گفتار هفتم: جمع‌بندی..... ۳۱۹
- بخش هفتم: مسؤولیت بین‌المللی ناشی از تحقیقات علمی دریایی..... ۳۲۳
- گفتار اول: مسؤولیت بین‌المللی ناشی از تحقیقات علمی دریایی در حقوق بین‌الملل عام..... ۳۲۴
- گفتار دوم: مسؤولیت ناشی از اعمال منع نشده برای فعالیت‌های تحقیقاتی در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۲۷
- بند اول: مسئله انتساب فعل متخلفانه کشتی‌ها..... ۳۲۹
- بند دوم: انتساب در چارچوب بخش سیزدهم کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها..... ۳۳۱
- الف) استاندارد مسؤولیت ناشی از عمل منع نشده..... ۳۳۵
- ب) مسؤولیت ناشی از اعمال منع نشده در حقوق اجرایی..... ۳۳۵
- بخش هشتم: حقوق عرفی مربوط به تحقیقات علمی دریایی (پس از کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها)..... ۳۳۷
- گفتار اول: عملکرد دولت‌ها در خصوص نظام تحقیقات علمی دریایی بخش سیزدهم کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۴۳
- بند اول: عملکرد دولت‌ها در سطح جهانی در خصوص تحقیقات علمی دریایی..... ۳۴۶
- بند دوم: عملکرد دولت‌های اروپایی در خصوص تحقیقات علمی دریایی..... ۳۵۰
- بند سوم: عملکرد دولت‌های حوزه خلیج فارس در خصوص تحقیقات علمی دریایی..... ۳۵۶
- الف) حدود مرزی دریایی کشورهای حوزه خلیج فارس..... ۳۵۷
- ب) آمار مربوط به تحقیقات علمی دریایی در منطقه خلیج فارس..... ۳۶۰

- ج) ظرفیت انجام تحقیقات علمی دریایی دولت‌های ساحلی خلیج فارس..... ۳۶۱
- د) اجرای نظام نوین تحقیقات علمی دریایی توسط کشورهای خلیج فارس..... ۳۶۲
- ه) دشواری‌های اجرای رژیم تحقیقات علمی دریایی در خلیج فارس..... ۳۶۳
- و) الگوهای اجرایی تحقیقات علمی دریایی در خلیج فارس..... ۳۶۴
- ز) کیفیت اعمال رژیم رضایت ضمنی در خلیج فارس..... ۳۶۴
- ح) وضعیت اطلاعات حاصل از تحقیقات و التزامات پس از سفر تحقیقاتی در خلیج فارس..... ۳۶۵
- ط) وضعیت التزام به انتشار نتایج در خلیج فارس..... ۳۶۶
- ی) همکاری بین‌المللی و منطقه‌ای در زمینه تحقیقات علمی دریایی در میان دولت‌های حوزه خلیج فارس..... ۳۶۶
- گفتار دوم: سایر اسناد بین‌المللی موجود در زمینه تحقیقات علمی دریایی..... ۳۶۹
- بند اول: اسناد جهانی در زمینه تحقیقات علمی دریایی..... ۳۷۱
- بند دوم: اسناد منطقه‌ای در زمینه تحقیقات علمی دریایی..... ۳۷۱
- الف) شورای بین‌المللی اکتشاف دریا (ICES)..... ۳۷۱
- ب) کنوانسیون ۱۹۹۲ هلسینکی..... ۳۷۲
- ج) کنوانسیون حفاظت محیط زیست آتلانتیک شمال شرقی (OSPAR)..... ۳۷۴
- د) کمیسیون علوم زمین‌شناسی کاربردی جنوب اقیانوس آرام (SOPAC)..... ۳۷۶
- ه) اتحادیه اروپایی..... ۳۷۷
- گفتار سوم: جمع‌بندی..... ۳۷۹
- بخش نهم: نقش سازمان‌های بین‌المللی در تحقیقات علمی دریایی..... ۳۸۱
- گفتار اول: سازمان‌های بین‌المللی در چارچوب بخش سیزدهم کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۸۳
- بند اول: رضایت ضمنی از طریق همکاری در سازمان بین‌المللی..... ۳۸۵
- الف) تاریخچه تصویب ماده ۲۴۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۸۶
- ب) پیش‌شرط‌های دادن رضایت وفق ماده ۲۴۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۹۴
- یک) دادن رأی مثبت به تصمیم سازمان..... ۳۹۵
- دو) تمایل به شرکت کردن در پروژه تحقیقاتی..... ۳۹۶
- سه) عدم اعتراض به مدت چهار ماه..... ۳۹۶
- بند دوم: «سازمان بین‌المللی» مطابق ماده ۲۴۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها..... ۳۹۷
- بند سوم: نقش کمیسیون بین‌الدولی اقیانوس‌شناسی در تحقیقات علمی دریایی..... ۳۹۹
- بند چهارم: اشکال مداخله دولت ساحلی در فرایند تحقیقات..... ۴۰۰

بند پنجم: پروژه تحقیقاتی بالقوه مطابق ماده ۲۴۷.....	۴۰۲
الف) بستری برای اعتماد متقابل.....	۴۰۳
ب) انعطاف پذیری بیش تر مقررات بخش سیزدهم کنوانسیون.....	۴۰۳
بند ششم: اجرا از طریق سازمان های بین المللی.....	۴۰۴
بند هفتم: ارکان صلاحیت دار در سازمان بین المللی.....	۴۰۶
بند هشتم: آیین مقتضی برای سازمان بین المللی.....	۴۰۸
الف) خاتمه یک پروژه توسط سازمان بین المللی.....	۴۰۹
ب) پایبندی به بخش سیزدهم کنوانسیون توسط سازمان بین المللی.....	۴۱۰
ج) مشارکت موقت (موردی).....	۴۱۱
د) منافع نظامی و سیاست خارجی.....	۴۱۱
بند نهم: سازمان های غیرعلمی.....	۴۱۲
نتیجه گیری.....	۴۱۴
۱- جمع بندی رساله.....	۴۱۵
۲- دست یافته های رساله.....	۴۲۱
۳- چشم انداز و پیشنهادهای رساله.....	۴۲۸
منابع و مأخذ.....	۴۳۱
۱- کتاب های فارسی.....	۴۳۲
۲- مقاله های فارسی.....	۴۳۳
۳- پایان نامه ها.....	۴۳۳
۴- کتاب های انگلیسی.....	۴۳۴
۵- مقاله های خارجی.....	۴۳۹
۶- اسناد.....	۴۵۷
Abstract	۴۶۱

مقدمه

ذره‌ای تردید نباید داشت که خداوند، کسانی که تلاش می‌کنند تا پایدارترین حقوق طبیعی، یعنی حقوقی که خود او برقرار نموده است، را زیر پای گذارند، به جزای اعمال‌شان خواهد رساند، یا اینکه کیفر خواهد نمود آنانی را که اجازه می‌دهند تا کسانی تنها برای نفع شخصی‌شان، مانع از بهره‌مندی نوع بشر از یک منفعت مشترک شوند.^۱

هوگو گروسیوس (۱۶۴۵-۱۵۸۳)

(۱) تبیین مسئله:

حقوق دریاها، موضوعی است که منافع حقوق‌دانان بین‌المللی و منافع اقیانوس‌شناسان را به یکدیگر پیوند زده است.^۲ این پیوند و تلاقی به‌ویژه در زمینه تحقیقات علمی دریایی به اوج خود می‌رسد. در مقطع زمانی پیش از کنفرانس سوم حقوق دریاها، این دو گروه از متخصصان کار چندانی با یکدیگر نداشتند، جز گلایه‌های اقیانوس‌شناسان پیرامون تعریف غیرعلمی از فلات قاره که در کنوانسیون ۱۹۵۸ فلات قاره لحاظ شده بود.^۳ همین کنوانسیون، نخستین جایی است که در آن دولت ساحلی اجازه یافت تا بر تحقیقات علمی دریایی توسط محققان خارجی اعمال کنترل و نظارت نماید؛ و در سال‌های متعاقب آن، اقیانوس‌شناسان گه‌گاه از مسایل و مشکلات ناشی از

---

^۱Hugo Grotius, *The Freedom of the Seas* (Latin & English version, Magoffin trans.) [1608], or the *Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*, Translated by Ralph Van Deman Magoffin, Introduction by James Brown Scott, New York: Oxford University Press, 1916, p. 90.

^۲Montserrat Gorina-Ysern, *An International Regime for Marine Scientific Research*, Martinus Nijhoff Publishers, 2003, pp. 35-42.

^۳Karen N. Scott, *Marine Scientific Research and the Southern Ocean: Balancing Rights and Obligations in a Security-Related*, Year: 2008, In: *The New Zealand yearbook of international law*, vol. 6 (2008), page 117.

ابهامات موجود در متن مزبور از یک سو، و از سوی دیگر درماندگی از عدم صدور اجازه جهت دسترسی به منطقه فلات قاره جهت انجام تحقیقات گلاویه‌مند بودند.^۴

اما حقوق و علوم، پس از آغاز مباحث مربوط به بستر دریاها در سال ۱۹۶۷ به طرز روزافزونی با یکدیگر مرتبط شده و در برخی موارد یکدیگر را به چالش کشیدند.^۵ در این رساله با تمرکز بر محتوای مقررات مندرج در بخش سیزدهم کنوانسیون ملل متحد برای حقوق دریاها به مثابه سند محوری این گفتمان در عرصه حقوق بین‌الملل درصدد هستیم تا به واکاوی مفاد مندرج در این بخش پرداخته و از سوی دیگر رویه و عملکرد دولت‌ها در رابطه با مسایل مربوط به تحقیقات علمی دریایی را مورد ارزیابی قرار دهیم. بخش سیزدهم کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲، بر کلیه اقدامات اجرایی مربوط به تحقیقات دریایی و اقیانوسی در سراسر گیتی، توسط تمامی دولت‌ها حتی بسیاری از دولت‌های غیرعضو، حاکم خواهد بود، زیرا صرف‌نظر از اندک مقررات مندرج در کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو فلات قاره، رژیم نوین تحقیقات علمی دریایی نوآوری کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاهاست، و بنابراین عملکرد دولت‌ها کمابیش جملگی براساس همین سند شکل گرفته است. نمونه بارز این طیف دولت‌های غیرعضو، ایران است که در مباحث آتی و به‌ویژه فصل دوم به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

نکته مهم در این خصوص آن است که موضوع تحقیقات علمی دریایی با اینکه یک موضوع مستقل علمی در حوزه حقوق بین‌الملل دریاها است، اما نباید فراموش کرد که بسیاری دیگر از کاربردهای مربوط به دریاها و اقیانوس‌ها و منابع آن‌ها، به تحقیقات علمی دریایی وابسته است. از آن جمله اند اقیانوس‌شناسانی که به انجام این تحقیقات مبادرت می‌ورزند و به‌ویژه آنانی که مسئول انجام عملیات تحقیقاتی با کشتی‌های ویژه تحقیقات در آب‌های دور دست هستند.

تحقیقات علمی دریایی، در میان سایر کاربردهای دریا، به نوعی متمایز و غیرعادی می‌نماید از این حیث که این تحقیقات دربردارنده محاسن و معایب بالقوه‌ای هستند که به آسانی قابل تخمین

---

⁴ M. Gorina-Ysern, An International Regime for Marine Scientific Research, op. cit, p. 46.

⁵ Guifang (Julia) Xue, Marine Scientific Research and Hydrographic Survey in the EEZs: Closing up the Legal Loopholes? Year: 2009.

نبوده، و در بسیاری از موارد، حتی از پیش قابل شناسایی نیستند.^۶ بر همین اساس، موضوع ایجاد توازن میان حقوق دولت‌هایی که تحقیقات علمی در مناطق دریایی آن‌ها انجام می‌شود، از یک سو، و از سوی دیگر، دولت‌هایی که هدفشان حفظ بیشترین میزان آزادی تحقیقات به منظور تسهیل پیشبرد دانش اقیانوس‌شناسی است، در تمامی کنفرانس‌های ملل متحد در مورد حقوق دریاها از موضوعات دشوار و پر چالش بوده است.^۷

به بیان دیگر، موضوع تحقیقات علمی دریایی، موضوعی است که بیشتر از طریق احتیاط و ابهام و تردیدهای دوجانبه پیش برده شد تا از طریق چانه زنی‌های شفاف و آشکار؛ آن هم بدین دلیل که در جریان مذاکرات، این رویکرد حقوقدانان و سیاسیون بود که در باب تحقیقات علمی دریایی غالب بود تا رویکرد نگرش دقیق علمی - تحقیقاتی اقیانوس‌شناسی واقعی؛^۸ و آن‌چنان که در مباحث آتی به تفصیل بیان خواهد شد، به دلیل حساسیت موضوع تحقیقات علمی دریایی به خودی خود، وجود روزه‌های سؤاستفاده از این مفهوم که به‌طور عمده به زیان دولت‌های ساحلی فاقد ناوگان مطلوب دریانوردی و تحقیقاتی می‌انجامید، ملاحظات زیست محیطی راجع به آلودگی - ها و صدمات احتمالی وارده به محیط زیست بر اثر انجام فعالیت‌های تحقیقات علمی دریایی، و بسیاری دلایل دیگر، برآیندی است که از کنفرانس سوم ملل متحد برای حقوق دریاها، به ویژه در زمینه تحقیقات علمی دریایی به نظر اجتناب‌ناپذیر و در عین حال مؤثر می‌نماید.

این پژوهش درصدد ارزیابی حقوق بین‌الملل دریاها و معاصر از آن حیث است که بر تحقیقات علمی دریایی حکومت می‌کند و بر آن است تا پژوهشی جامع از مناسبات متقابل این دو حوزه فراهم آورد. در این راستا، رساله پیش رو، نخست به واکاوی نظام تحقیقات علمی دریایی وفق حقوق موجود در این زمینه، از آغاز آن تا کنوانسیون‌های ژنو حقوق دریاها ۱۹۵۸ و به ویژه،

---

^۶ Hydrography; Marine scientific research; Exclusive Economic Zone; United Nations Convention on the Law of the Sea Montego-Bay, 10 December 1982); Law of the sea, Systematic code: 96; 97a, p. 44.

^۷ Alan Boyle, Forum Shopping for UNCLOS Disputes relating to Marine Scientific Research, Year: 2007, Law, science & ocean management, Publisher: Leiden: Martinus Nijhoff, P. 528.

^۸ Alan Boyle, Ibid, p. 532.

وفق حقوق بین‌الملل عرفی پیش از کنفرانس سوم حقوق دریاها ملل متحد خواهد پرداخت.^۹ سپس، فصل دیگر رساله اختصاص به بررسی نظام حقوقی موجود برای تحقیقات علمی دریایی در کنوانسیون ۱۹۸۲ دارد. با این دو فصل کلی، رساله پیش رو می‌کوشد، تا بر خلاف نظر برخی حقوق‌دانان که بر این باورند که کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها و به ویژه بخش سیزدهم آن، نظام حقوقی ناظر بر تحقیقات علمی دریایی را قربانی بده‌بستان‌های جریان کنفرانس سوم ملل متحد برای حقوق دریاها کرده و ملاً به تضعیف و نقصان این رژیم انجامیده است، اثبات نماید که رژیم تحقیقات علمی دریایی در بخش سیزدهم کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها نه تنها سبب‌ساز تضعیف و قربانی شدن این رژیم نشده، بلکه با ایجاد یک توازن منطقی مبتنی بر توانایی و ظرفیت دولت‌ها، بستر تقویت و توسعه آن را مهیا ساخته است، و افزون بر این، روزه‌های سؤاستفاده از آن را، در چارچوب سامانه‌های نظارتی و کنترل واجد ضمانت اجرا، مسدود ساخته است.

متن پیش‌نویس کنوانسیون حقوق دریاها که در سال ۱۹۸۱ تهیه گردید، در باب تحقیقات علمی دریایی، دارای اصلاحات و تغییرات بسیار اندکی از متن نهایی است که در سال ۱۹۸۲ به تصویب رسید. در این راستا یک منبع مهم جهت بررسی، کارهای مقدماتی مربوط به مواد کنوانسیون ۱۹۸۲ در باب تحقیقات علمی دریایی است که مرور آن‌ها در فهم و درک بهتر و رفع ابهامات احتمالی کمک شایانی است. این کارهای مقدماتی در کمیته بستر دریا (Seabed Committee) کنفرانس سوم ثبت گردیده‌اند.

از جمله فواید بررسی کارهای مقدماتی پیش گفته، یافتن مواردی است که در متن پیش‌نویس درج گردیده اما از متن نهایی حذف گردیدند. بررسی صورت مذاکرات و علل و دلایل حذف آن مفاد (مانند مقررات مربوط به تحقیقات علمی دریایی از طریق حس‌گرهای از راه دور که در متن نهایی از پیش‌نویس حذف گردید) به درک بهتر جایگاه حقوق بین‌الملل در آن زمان در مورد تحقیقات علمی دریایی و رویکرد دولت‌ها در این زمینه کمک خواهند نمود. از جمله مباحث

---

^۹ برخی حقوق‌دانان بین‌المللی معتقدند که آن بخش از مقررات حقوق دریاها‌ی مندرج در کنوانسیون ۱۹۸۲ که عیناً از کنوانسیون ۱۹۵۸ استخراج شده‌اند در زمره حقوق بین‌الملل عرفی دریا قلمداد شده و بقیه آن حاصل توسعه تدریجی بوده‌اند. به عنوان نمونه، بنگرید به: - Alfred Henry Adriaan Soons, Marine scientific research and the law of the sea, T.M.C. Asser Institute / 1982, p. 17.

دیگری که در این رساله در چارچوب موضوع تحقیقات علمی دریایی مورد بررسی قرار خواهند گرفت، چارچوب‌شناسی، وضعیت حقوق محیط زیست، نقش سازمان‌های بین‌المللی، روش‌های حل و فصل اختلافات، و مسؤولیت بین‌المللی ناشی از تحقیقات علمی دریایی خواهند بود.

به نظر برخی حقوقدانان، کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها در خصوص موضوع تحقیقات علمی دریایی فاقد یک نظام متعادل است و از نقطه نظر آنان «منافع تحقیقات علمی دریایی در برابر حفاظت از منافع دولت ساحلی قربانی شده است».^{۱۰} این رساله با لحاظ این فرضیه و فرضیات مدافع این نظر به عنوان فرضیات رقیب و سنتز این پژوهش درصدد اثبات نظریه مخالف آن است که نشان می‌دهد مقوله تحقیقات علمی دریایی، با در نظر گرفتن جمیع جهات و در قیاس با وضعیت سابق بر کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها، در چارچوب بخش سیزدهم این کنوانسیون به نحوی ساخته و پرداخته شده است که مفید و مؤثر و متعادل است. از همین رو، وضعیت پس از کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها نشان می‌دهد (و در آینده نیز انتظار می‌رود) که میزان کلی تأثیر نظام حقوقی جدید برای اقیانوس‌ها، به نوعی به افزایش میزان کلی تحقیقات علمی دریایی که در عمل صورت می‌پذیرد، منجر شود،^{۱۱} که یک دلیل آن برآیند خود کنوانسیون ۱۹۸۲ است که دولت‌های ساحلی را ملتزم می‌سازد تا دست به اقداماتی همچون تحدید حدود مرزهای دریایی و مدیریت منابع آبی بزنند. این اقدامات، و اقداماتی از این دست در نهایت به افزایش و تسهیل فرایند تحقیقات علمی دریایی منتج خواهد شد.

---

^{۱۰} از آن میان بنگرید به منابع ذیل:

- Florian H.Th. Wegelein, *Marine scientific research: the operation and status of research vessels and other platforms in international law*, Martinus Nijhoff, 2005.
  - Christopher K. Vanderpool, *Marine Science and the Law of the Sea*, Social Studies of Science, Vol. 13, No. 1 (Feb., 1983), pp. 107-129 Published by: Sage Publications, Ltd. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/284625>.
  - M. Gorina-Ysern, *An International Regime for Marine Scientific Research*, Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
  - A. H. A. Soons, *Marine scientific research and the law of the sea*, T.M.C. Asser Institute / 1982.
- See Also: the review by George Humphrey of Sydney University's Marine Bio-chemistry Unit (1983)7 *Marine Policy* 129f or a scientist's view.

^{۱۱} بنگرید به:

Jose Luis Vallarta, *Protection and Preservation of the Marine Environment and Marine Scientific Research at the Third United Nations Conference on the Law of the Sea*, Law and Contemporary Problems, Vol. 46, No. 2, *The Law of the Sea: Where Now?* (Spring, 1983), pp. 147-154 Published by: Duke University School of Law.

افزون بر این، این رساله به بررسی عملکرد و رویه دولت‌ها در ارتباط با نظام حقوقی حاکم بر تحقیقات علمی دریایی موجود در کنوانسیون ۱۹۸۲، پیش و پس از کنوانسیون مزبور تاکنون خواهد پرداخت و به تحولات در این عملکرد که در پیدایش حقوق عرفی و یا دگرگونی آن نقش دارد، اهتمام خواهد ورزید. کنوانسیون ملل متحد برای حقوق دریاها (۱۹۸۲) بسیاری از حقوق را که پیش از آن توسط دولت‌ها راجع به آب‌ها و دریاهای اطراف‌شان مورد پذیرش قرار داده بودند، تدوین نمود. عدم تعادلی که به ظاهر در کنترل، مدیریت و توزیع ثروت در دریاها و بستر وجود داشت، در کنوانسیون ۱۹۸۲ سعی در رفع آن شده است به این امید که کشورهای در حال توسعه بتوانند از امتیازات آن بهره‌مند شوند.

در این رابطه کنوانسیون حاوی پاره‌ای مقررات کلی است که از جمله آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد که تحقیقات علمی دریایی تنها باید برای اهداف صلح‌آمیز صورت پذیرد و نیز تحقیقات علمی دریایی باید با روش‌ها و ابزار مناسب علمی سازگار با این کنوانسیون صورت گیرد. نیز این‌که تحقیقات علمی دریایی نباید به نحوی توجیه‌ناپذیر با سایر کاربردهای مشروع از دریا، وفق مقررات کنوانسیون ۱۹۸۲ در تعارض باشد و باید به نحو مقتضی در جریان چنین کاربردهایی رعایت گردد. و سرانجام این‌که تحقیقات علمی دریایی باید منطبق با تمامی مقررات مدون در این کنوانسیون از جمله مقررات مربوط به حفظ و حراست از محیط زیست دریایی باشد.

از دیگر مواردی که بطور کلی در راستای اثبات فرضیه این رساله مبنی بر متعادل‌سازی رژیم تحقیقات علمی دریایی در چارچوب کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها، و مهیا نمودن امکان بهره‌مندی تمامی دولت‌ها از این رژیم می‌توان مورد اشاره قرار داد، امکانی است که این کنوانسیون برای نظارت و اعمال کنترل بر فعالیت‌های کشتی‌های تحقیقاتی بیگانه، در یک چارچوب منطقی، فراهم ساخته است. در اصل، کنترل فعالیت‌های کشتی‌های تحقیقاتی دشوار است، مگر آنکه نمایندگانی از دولت ساحلی، با حضور در کشتی در هنگام انجام تحقیقات دریایی حضور داشته باشند. زیرا با توجه به فناوری‌های مدرن، این امکان برای کشتی‌های خارجی وجود دارد تا مبادرت به اقدامات گوناگون نمایند، بی‌آنکه دولت ساحلی از آن آگاهی داشته باشد.

تحقیقات علمی دریایی برای بسیاری دلایل گوناگون ضرورت دارد. این تحقیقات در حوزه کاوش، اکتشاف و حفاظت از منابع زیست‌محیطی، به‌ویژه محیط زیستی که این منابع در آن یافت می‌شوند، اهمیت اساسی دارند. بخشی از مسؤولیت انجام چنین تحقیقاتی بر دوش دولت ساحلی است. دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی صلاحیت‌دار فعال در زمینه کاوش و اکتشاف در مناطق دریایی دولت ساحلی دیگر، مسؤولیت تضمین این مهم را دارند که تحقیقات علمی دریایی و تمامی فعالیت‌های مرتبط با آن به درستی و با رعایت تمامی نکات تخصصی آن به اجرا گذاشته می‌شوند. مؤسسات حمل و نقل بین‌المللی دریایی و آنانی که مسؤول بهبود کلی دانش گستره دریاها و محیط زیست آن هستند باید در همکاری نزدیک با دولت ساحلی و سایر دولت‌های عضو مرتبط با آن گام بردارند. تحقیقات علمی دریایی مشتمل بر موضوعاتی همچون اقیانوس‌شناسی، علوم زمین شناسی دریایی و غیره هستند که در مباحث آتی به تفصیل بدان‌ها خواهیم پرداخت.

۲) پرسش اصلی پژوهش (و پرسش‌های فرعی):

- ۱- آیا کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها موجب ارتقای موضوع تحقیقات علمی دریایی شده است یا آن را در نتیجه بده‌بستان‌های سیاسی در جریان کنفرانس سوم ملل متحد برای حقوق دریاها، قربانی و تضعیف نموده است؟
- ۲- نظام حقوقی بین‌المللی حاکم بر تحقیقات علمی دریایی چیست و آیا مقررات مندرج در کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها تنها حقوق حاکم بر تحقیقات علمی دریایی است؟
- ۳- عملکرد دولت‌های عضو و غیرعضو کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها (از جمله ایران) نسبت به انجام تحقیقات علمی دریایی وفق حقوق بین‌الملل دریاها چگونه است؟